

УДК 1: 371.13

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v043.2023.20>*С. О. Терепицій*ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5506-0914>*професор кафедри соціальної філософії,
філософії освіти та освітньої політики
Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова*

ФІЛОСОФСЬКІ ПРИНЦИПИ МЕДІАГРАМОТНОСТІ В ЕПОХУ ІНФОРМАЦІЙНИХ ВІЙН

Однією з ключових особливостей сучасності є релятивізм – ідея про відносність правди та знань. У світі, де інформація має безліч інтерпретацій, здатність критично сприймати та аналізувати контент стає надзвичайно важливою. Ця стаття, яка розглядає питання медіаграмотності, безпосередньо стикається з філософськими викликами постмодернізму, де знання та інформація постійно перебудовуються та переосмислюються. Окрім того сучасний дискурс часто відзначається скептицизмом до «гранднарративів», загальноприйнятих історій чи ідеологій. У світі, де «гранднарративи» руйнуються через вплив мас-медіа та інформаційних технологій, зростає потреба в медіаграмотності для того, щоб розуміти, як різноманітні інформаційні потоки формують наші уявлення про реальність. Зрештою постмодерний світ характеризується гібридністю, де традиційні межі між жанрами, стилями та дисциплінами стираються. Медіа не є винятком. Традиційні і цифрові медіа переплітаються, створюючи нові форми комунікації. Така гібридність вимагає нового підходу до медіаграмотності в Україні, де люди мають бути здатні до навігації в цьому постійно змінному медійному ландшафті, виокремлюючи вірогідну інформацію від фейкових новин та маніпуляцій.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. В епоху цифрової трансформації, суспільство стикається з безліччю інформаційних потоків. Це відкриває безліч можливостей, але й несе певні ризики, серед яких поширення дезінформації, порушення приватності та інші небезпеки у медіапросторі. Основною проблемою є те, що значна частина населення, зокрема дорослі та особи старшого віку, не має достатньої медіаграмотності для критичного сприйняття інформації та безпечного перебування в інтернет-просторі.

Така ситуація має безпосередній зв'язок з науковими та практичними завданнями:

По-перше, вивчення особливостей сприйняття інформації різними віковими групами;

По-друге, розробка методології формування медіаграмотності з урахуванням специфіки аудиторії.

По-третє, розробка навчальних програм і курсів з медіаграмотності для дорослого населення та осіб старшого віку.

Таким чином, проблема медіаграмотності стає ключовою у контексті забезпечення інформаційної безпеки, захисту особистих даних та формування критичного мислення в суспільстві. Рішення цієї проблеми потребує поєднання наукового підходу і практичних заходів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. У «Педагогіці пригноблених» (1970) Пауло Фрейре акцентує увагу на центральній ролі критичної педагогіки, підкреслюючи величезне значення діалогу та рефлексії в освітньому контексті, що корелює з медіаграмотністю в сучасних реаліях [10]. Він розглядає глибокий аналіз суспільства як ключ до визвольовальної освіти.

Генрі Дженкінс, у 2009 році, досліджуючи ідею «учасницької культури», стверджує, що медіаосвіта стає невід'ємною частиною освіти XXI століття. Він аналізує, як нові форми інтеракції та участі переформовують освітній простір, особливо у контексті цифровізації та критичного мислення [11].

Кулдрі та Хепп (2017) досліджують вплив медіа на наше сприйняття дійсності, взаємодію індивіда з медійними текстами з точки зору соціології [9]. Їх підхід дозволяє розглядати процеси формування та передачі соціальних знань через медіа, акцентуючи на демократичних цінностях у навчанні.

Амартія Сен, у «Розвитку як свободі» (1999), висвітлює тісний зв'язок між демократією та свободою, стверджуючи, що реальний соціальний розвиток потребує гарантії основних свобод [12]. Його погляди вказують на центральність права на знання і освіту у демократичному суспільстві.

Узагальнення підходів цих вчених надає підґрунтя для глибокого аналізу медіаграмотності та демократичних цінностей у контексті сучасної української освіти, особливо з урахуванням викликів соціальної адаптації.

Формулювання мети статті. Мета статті – концептуалізація філософських принципів медіагра-

мосності в умовах глобалізації інформаційного простору та його впливу на соціокультурні процеси в суспільстві, зокрема в контексті викликів, що виникають унаслідок інформаційної війни.

Завдання:

1. Проаналізувати існуючі міжнародні та вітчизняні тенденції медіаграмотності та визначити їх роль у формуванні інформаційної культури особистості.

2. Розкрити основні принципи та методи навчання медіаграмотності для різних вікових категорій, зокрема для дорослих та осіб старшого віку.

3. Запропонувати авторську модель медіаграмотності дорослих.

4. Представити рекомендації щодо ефективних методів та підходів до підвищення рівня медіаграмотності в умовах сучасного інформаційного суспільства.

5. Обґрунтувати філософські принципи медіаграмотності в умовах інформаційної війни.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У контексті постмодерністської філософії, медіаграмотність постає не просто як інструментальний набір навичок для декодування інформації, а як важливий механізм деконструкції та критичного аналізу множинних, часто суперечливих наративів, що плодяться у сучасному медійному просторі.

Глобальний медійний ландшафт, що швидко трансформується, генерує безліч дискурсів, що часто знаходяться у конфлікті один із одним. В цьому лабіринті, де традиційні грані реальності стираються, індивід, зброєний навичками медіаграмотності, може знаходити стабільність, відмітки для орієнтації, але й усвідомлювати рідкісність та множинність сучасних інтерпретацій [1, с. 83–84].

Вітчизняний контекст медіаграмотності, у свою чергу, представляє собою особливий поле битви дискурсів – проросійського і українського. Впливи зовнішніх і внутрішніх акторів, історичні травми та сучасні виклики змушують населення України шукати нові форми осмислення інформаційної реальності. Але, подібно до героїв постмодерністських текстів, ми мусимо усвідомлювати, що кінцева істина може виявитися несталим конструктом, постійно підданим перегляду і реінтерпретації.

У контексті постмодерністської філософії, процес навчання медіаграмотності для різних вікових категорій виходить за рамки традиційних педагогічних парадигм і перетворюється на поле діалогу між текстом, контекстом і суб'єктом сприйняття [2, с. 20].

По-перше, деконструкція російського медійного дискурсу. Дорослі, особливо ті, хто виріс в умовах радянських медійних наративів, мають

навчитися розбирати та аналізувати потік інформації, виявляючи приховані змістові шари, мотиви та інтереси.

По-друге, множинність інтерпретацій. У світі, де абсолютна істина втратила свою позицію, важливо вчити дорослих побачити і прийняти різні точки зору, відкриваючи при цьому свою власну позицію.

По-третє, самоосвіта і рефлексія. Стимулювання постійного самовдосконалення і критичного ставлення до споживаної інформації.

По-четверте, особливості навчання осіб старшого віку. Ці особи володіють багатим життєвим та історичним досвідом, який може бути використаний як інструмент для зіставлення інформаційних потоків минулого та сьогодення.

По-п'яте, адаптація до нових медійних платформ. Необхідності навчити осіб старшого віку використовувати сучасні медійні інструменти, зрозуміти їх особливості та потенційні ризики.

Спілкуючись у такому ключі, процес навчання медіаграмотності стає не просто передачею набору навичок, а діалогічним простором, де кожен учасник може стати одночасно учнем і вчителем, активно перебудовуючи своє розуміння світу у відповідності з постмодерністською реальністю [8, с. 153].

Модель медіаграмотності дорослих, розроблена автором, розглядає освіту не як привілей певного віку, а як постійний процес упродовж життя. Ця модель акцентує увагу на тому, що в умовах інтернет-глобалізації медіаграмотність є ключовою для людей різного віку. Особливо важливо враховувати специфіку сприйняття інформації дорослими, які можуть мати різний досвід використання медіа [3, с. 10–11].

Ми пропонуємо «Трансдисциплінарну модель медіаграмотності дорослих (ТММД). Компоненти моделі:

1. *Навчання впродовж життя.* В основі цього компоненту лежить ідея про те, що навчання медіаграмотності не має бути обмежене віком чи освітнім рівнем. Він включає методики адаптації підходів до навчання в залежності від віку, досвіду та потреб особистості.

2. *Адаптивні навички.* Враховуючи, що інформаційний простір швидко змінюється, необхідно розробляти адаптивні навички, які допоможуть дорослим швидко зорієнтуватися в новому медіаоточенні.

3. *Критичне мислення.* Однією з ключових особливостей медіаграмотності є здатність критично сприймати та аналізувати інформацію. Цей компонент спрямований на розвиток навичок розпізнавання маніпуляцій, фейкових новин та здатність відокремлювати об'єктивну інформацію від суб'єктивної.

4. *Соціальна відповідальність.* Усвідомлення своєї ролі у медіапросторі та здатність користува-

тися інформацією відповідально. Це також включає розуміння впливу медіа на соціум та особистісний розвиток.

5. *Цифрова компетентність*. Оскільки більшість медіа сьогодні є цифровими, важливо мати навички роботи з різними платформами, включаючи соціальні мережі, пошукові системи, нейромережі, штучний інтелект та ін.

6. *Емоційний інтелект*. Здатність розпізнавати та керувати власними емоціями при сприйнятті інформації, а також розуміння емоцій інших, особливо у віртуальному спілкуванні.

ТММД пропонує інтегрований підхід до розвитку медіаграмотності дорослих, враховуючи їх життєвий досвід, освітній рівень та специфіку сприйняття інформації.

Переходячи до рекомендацій слід зазначити, що в умовах постмодерністського розуміння світу, де об'єктивність стає контекстуальною, Україні необхідно переглянути свої підходи до медіаосвіти, зокрема з урахуванням її історичного та культурного досвіду [4].

Основний акцент слід робити на деконструкції медійного контенту, включаючи методи інформаційного впливу. Освітні курси повинні вчити громадян розпізнавати маніпулятивні стратегії, нерідко використовувані агресором. Це вимагає від нас не просто прийняти інформацію на віру, але поглиблено й критично її аналізувати. В інтерактивному інформаційному просторі має бути місце для гібридного підходу до медіаосвіти. Комбінування традиційних методів з цифровими технологіями дозволяє донести інформацію до різних соціальних та вікових груп. Така комбінація підвищує ефективність освітнього процесу, адаптуючи його до змінних реалій сучасного світу.

Підхід, що передбачає діалог поколінь, відкриває можливість для обміну досвідами між різними віковими категоріями. Історичний досвід старшого покоління є незамінним ресурсом для молоді, що допомагає краще розуміти та аналізувати інформаційні виклики. З метою посилення критичного мислення, Україні слід внести відповідні курси медіаграмотності до освітньої програми на всіх рівнях навчання. Критичний підхід до інформації допоможе громадянам відділяти факти від маніпуляцій. Підтримка незалежних медійних платформ та створення медіацентрів, орієнтованих на підвищення медіаграмотності, допоможуть зміцнити інформаційний суверенітет України. Це невід'ємний компонент в боротьбі проти інформаційних загроз в сучасному освітньому ландшафті [6; 7].

Узагальнення попереднього матеріалу дозволяє нам виділити три філософські принципи медіаграмотності в епоху інформаційних воєн.

1. *Принцип діалектичної інтеракції*. У епоху інформаційних воєн медіаграмотність не є ста-

тичним набором знань або вмінь. Вона представляє собою діалектичний процес, в якому індивід постійно переосмислює та адаптує своє розуміння медійного простору на основі нових досвідів та інформації. Цей принцип наголошує на важливості бути гнучким, критичним та відкритим до змін у своєму підході до медіа.

II. *Принцип автономії критичного мислення*. В умовах інформаційної війни вирішальним є не просто здатність споживати медійний контент, а його глибоке аналітичне осмислення. Кожен індивід повинен розвивати автономну критичну позицію, здатну відстоювати свою автентичність в обличчі маніпулятивних медійних тактик.

III. *Принцип етики взаємоповаги та діалогу*. Медіаграмотність має бути заснована на принципах взаємоповаги, діалогу та розумінню. Навіть у контексті інформаційних конфліктів, необхідно пам'ятати про людське гідності, визнавати різноманітність поглядів та активно прагнути до конструктивного діалогу. В умовах інформаційної війни цей принцип служить захистом від дезінтеграції суспільства та сприяє збереженню соціальної гармонії.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямку. Висновки з нашого дослідження підкреслюють критичну важливість медіаграмотності в сучасному інформаційному суспільстві, особливо в епоху інформаційних воєн. Медіаграмотність перетворюється з простого інструменту додаткової освіти в фундаментальний принцип, що забезпечує стабільність, захист та розвиток демократичних цінностей. Індивіди, здатні критично аналізувати, осмислювати та взаємодіяти з медійним контентом, стають менш вразливими до маніпулятивних тактик та спроможними на активну участь у громадському діалозі.

Однак, необхідно також зазначити, що поточні методи і підходи до навчання медіаграмотності ще можуть бути значною мірою оптимізовані. Це стосується зокрема підходів до вікових категорій, адаптації до специфіки регіонів, а також інтеграції з іншими дисциплінами. Стратегії, які спрямовані на широкі маси населення, можуть виявитися менш ефективними для конкретних соціальних або демографічних груп.

Щодо перспектив подальших наукових пошуків у цьому напрямку, вони повинні зосередитися на розробці гнучких, адаптивних та інтегрованих підходів до медіаграмотності. Особлива увага має бути приділена механізмам оцінки ефективності різних методик навчання, дослідженню психологічних аспектів сприйняття медіа, а також розширенню міждисциплінарних зв'язків медіаграмотності з іншими галузями знань.

Фінансування. Публікація презентує окремі результати дослідження у межах наукового про-

екту «Медіаграмотність та соціальна відповідальність освітян в умовах інформаційної війни» (Номер державної реєстрації 0121U001003).

Література

1. Андрущенко Т.В. Футурологічне бачення перспектив політичного та культурного розвитку людства (на прикладі концепції «Футурошоку» Елвіна Тоффлера). *Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди «Філософія»*, 2019. № 1 (47). С. 82–89.

2. Заїчко В.В. Ідентичність та демократичні цінності в контексті концепції відкритої освіти. *Демократичні цінності в освіті: виклики та можливості в епоху пост-правди*. К.: Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2023. С. 20–22.

3. Коростіянець Т.П. До постановки проблеми індивідуальних освітніх траєкторій. *Інноваційна педагогіка* : зб. наукових праць Причорноморського науково-дослідного інституту економіки та інновацій. Одеса, 2029, Випуск 19. С. 9–13.

4. Мохонько В.А. Демократія та медіаграмотність в школах: дослідження World Values Survey. *Демократичні цінності в освіті: виклики та можливості в епоху пост-правди*: матеріали доповідей та виступів учасників Міжуніверситетського круглого столу, м. Київ, Український державний університет імені Михайла Драгоманова, 10 квітня 2023 року. К.: Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2023, С. 9–11.

5. Сабат Н. Адаптація дітей мігрантів до нового соціокультурного простору: педагогічна допомога і підтримка. *Освітній простір України*, 2017. № 9. С. 144–151.

6. Терепищій С. О. *Сучасні освітні ландшафти*. К, 2016, «Фенікс». 309 с.

7. Терепищій С. О. Тенденції розвитку освітніх ландшафтів в епоху індустріального суспільства. *Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди «Філософія»*, 2019, 2 (45), С. 139–150.

8. Яковлев О. В. Діалог культур як чинник розвитку національного культурно-мистецького простору. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Мистецтвознавство*, 2018, № 1. С. 152–156.

9. Couldry, N., & Hepp, A. *The Mediated Construction of Reality*. Cambridge, 2017, Polity Press.

10. Freire, P. *Pedagogy of the Oppressed*. New York, 1970, Continuum.

11. Jenkins, H. *Confronting the Challenges of Participatory Culture: Media Education for the 21st Century*. Cambridge, MA, 2009, The MIT Press.

12. Sen, A. *Development as Freedom*. Oxford, 2009, Oxford University Press.

Анотація

Терепищій С. О. Філософські принципи медіаграмотності в епоху інформаційних війн. – Стаття.

Стаття присвячена дослідженню критичної ролі медіаграмотності в контексті сучасного інформаційного суспільства, особливо в умовах інформаційних війн. В епоху, коли інформаційні потоки мають різноманітний характер і велику динаміку, споживачі інформації стикаються з рядом викликів. Важливим є

не просто вміти розрізняти факти від маніпуляцій, але й здатність до критичного мислення, осмислення та адекватної реакції на контент. Стаття висвітлює динаміку розвитку медіаграмотності як фундаментального принципу захисту демократичних цінностей. В історичному контексті, враховуючи роботи вчених, таких як Пауло Фрейре та Генрі Дженкінс, розглядається еволюція поняття медіаграмотності. Особливо цінним є аналіз того, як технологічні зміни, такі як розвиток цифрових технологій, впливали на потреби і підходи до медіаосвіти. В статті також розглядаються поточні методи та підходи до навчання медіаграмотності, а також їх потенційна оптимізація. Автор акцентує увагу на необхідності більш гнучких, адаптивних та індивідуальних стратегій, які враховують специфіку різних соціальних та демографічних груп. Особливий наголос робиться на психологічних аспектах сприйняття медіа та механізмах їх взаємодії з освітніми процесами. Автор висловлює думку про необхідність глибокого міждисциплінарного підходу, який об'єднає зусилля фахівців з різних галузей науки задля розробки ефективних стратегій в галузі медіаграмотності. Це стає особливо актуальним у контексті глобальних викликів, таких як інформаційні війни та потреба соціальної інтеграції на різних рівнях суспільства. В Україні, яка переживає виклики від інформаційного вторгнення внаслідок війни з Росією, питання медіаграмотності набуває особливої гостроти. Стабільність демократії, здатність громадян до самостійного формування поглядів та відпору дезінформації – ключові для забезпечення національної безпеки та суверенітету. Автор стверджує, що в умовах глобалізації та цифровізації суспільства, національні програми з підвищення рівня медіаграмотності повинні бути пріоритетом для української політики. Підготовка громадян до відповідального сприйняття, обробки та поширення інформації може слугувати щитом проти зовнішніх та внутрішніх загроз.

Ключові слова: медіаграмотність, інформаційна війна, Україна, дезінформація, демократія, цифровізація, глобалізація, національна безпека, критичне мислення, освітня політика.

Summary

Terepyschy S. O. Philosophical principles of media literacy in the era of information wars. – Article.

The article is devoted to studying the critical role of media literacy in the context of the modern information society, especially in information wars. In an era when information flows are diverse and dynamic, information consumers face many challenges. It is crucial not only to be able to distinguish facts from manipulations but also the ability to think critically, understand, and respond adequately to content. The article highlights the dynamics of the development of media literacy as a fundamental principle of protecting democratic values. The evolution of the concept of media literacy is considered in a historical context, considering the work of scholars such as Paulo Freire and Henry Jenkins. Precious is the analysis of how technological changes, such as the development of digital technologies, have affected the needs and approaches to media education. The article also examines current methods and approaches to teaching media literacy, as well as

their potential optimization. The author emphasizes the need for more flexible, adaptive, and individual strategies that consider the specifics of different social and demographic groups. Particular emphasis is placed on psychological aspects of media perception and mechanisms of their interaction with educational processes. The author expresses an opinion about the need for a deep interdisciplinary approach, which will unite the efforts of specialists from various fields of science in order to develop effective strategies in the field of media literacy. This becomes especially relevant in global challenges, such as information wars and the need for social integration at different levels of society. In Ukraine, which is experiencing challenges from the

information invasion due to the war with Russia, the issue of media literacy is becoming particularly acute. The stability of democracy and the ability of citizens to form their own opinions and resist disinformation are crucial to ensuring national security and sovereignty. The author claims that in the conditions of globalization and the digitalization of society, national programs to increase media literacy should be a priority for Ukrainian politics. Preparing citizens for responsible perception, processing, and dissemination of information can serve as a shield against external and internal threats.

Key words: media literacy, information war, Ukraine, disinformation, democracy, digitalization, globalization, national security, critical thinking, educational policy.